

**"ვეფხისტყაოსანი" და ქართული
ბრალისიული მედიცინა**

უკვდავი პოემა "ვეფხისტყაოსანი" ცხადყოფს, რომ შოთა რუსთაველი შესანიშნავად იცნობდა სამედიცინო-ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობას.

აღორძინების ეპოქის ქართულ სასწავლებლებში, სხვა დისციპლინებთან ერთად, მედიცინაც ისწავლებოდა. პოემა ნათელი დასტურია, მისი ავტორის მიერ მედიცინის ცოდნისა. "ვეფხისტყაოსანი" გაჭყრებულია სამედიცინო ტერმინოლოგიითა და დაავადებებთან დაკავშირებული ცნებებით.

გავიხსენოთ ცნობილი სტრიქონები:

“რა აქიმი დასნეულდეს, რაზომ გინდა საქებარი,
მან სხვა იხმოს მკურნალი და მაჯაშისა შემტყობარი,
მას უამბოს რაცა სჭირდეს, სენი ცეცხლთა მომდებარი
სხვისა სხვამან უკეთ იცის სასარგებლო საუბარი.”

(შ. რუსთაველი, 1937).

სხვა ადგილზე ვკითხულობთ:

“ვაგლახითა მეწივენი, გეტყვი ყოვლსა ჩემსა მქვერეტსა
მკურნალმანცა ვერა ჰკურნოს თავისისა სისხლის მხვრეტსა” (სტრ. 1106).
მედიცინის ცოდნა ჩანს სტრიქონებში:

“მაგრა კლდესა არა შესწონს, არაოდეს არ იტკიენებს
წყლულსა დანა ვერა ჰკურნებს, გაჰკვეთს ანუ გაამსიენებს” (სტრ. 956).

“ვეფხისტყაოსანი” ასხვავებს მკურნალებისა და დასტაქრების საქმიანობას: “მკურნალნი და დასტაქარნი წამალსაყე მოგიტანდეს” (სტრ. 526).

“ერთი მონა დასტაქარი მყვა და წყლულნი შეუხვივნა
ისრის პირნი ამოუხვნა, დაკოდილნი არ ატკივნა” (სტრ. 598).

როგორც ცნობილია, დასტაქრები თან მიჰყვებოდნენ ლაშქარს. ხალხური მედიცინა დღესაც განასხვავებს დასტაქრებსა და მკურნალებს. მთიანეთში დასტაქრებს ძირითადად მამაკაცებს უწოდებდნენ, რომლებიც ქირურგიულ და ტრავმატოლოგიურ მანიპულაციებზე იყვნენ დახელოვნებული, მკურნალებად კი ბალახეული წამლების დამამზადებელი ქალები იწოდებოდნენ (ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005, გვ. 13).

მედიცინის ისტორიის მკვლევარმა ლ. კოტეტიშვილმა მოგვცა საქართველოს მედიცინის ისტორიის კლასიფიკაცია.

პირველ ეტაპად განისაზღვრება IX-XII საუკუნეები, როდესაც საეჭირო მსოფლმხედველობა განიცდის ბერძნულ სამედიცინო-ფილოსოფიურ გავლენას (გრიგოლ ნოსელის “კაცისა შესაქმისათვის”, დაცულია XI ს. შატბერდის კრებულში, იოანე პეტრიწის მიერ ბერძნულიდან თარგმნილი ნემესიოს ემესელის “ბუნებისათვის კაცისა” და ა. შ.).

მეორე პერიოდად მკვნიერი მიიჩნევა XII-XV საუკუნეებს, როდესაც არაბულ-ირანული საეჭირო მსოფლმხედველობა უდიდეს გავლენას ახდენს ქართულ

საექიმო აზროვნებაზე (XI ს. ხელნაწერი “უსწორო კარაბადინი”, რომელიც მკვლევარმა არაბული გავლენის პირველ ნაბიჯად მიიჩნია, XIII ს. “წიგნი სააქიმო”, XV ს. ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილის “სამკურნალო წიგნი”).

მესამე ეტაპს აკუთვნებს პერიოდს XV ს.-დან, როცა ქართული სამედიცინო აზროვნება უკვე განიცდის დასავლეთ ევროპულ გავლენას (დავით ბაგრატიონი, “იადიგარ-დაუდი”).

ამ კლასიფიკაციის მიხედვით, “ვეფხისტყაოსანი” დაწერილია იმ ეპოქაში, როდესაც ქართული კულტურული სივრცე კარგად იცნობდა ბერძნულ-რომაულ სამედიცინო კულტურას, ასევე განიცდიდა არაბული მედიცინის ძლიერ გავლენას. ამავე დროს პოემა ემყარება ქართულ ტრადიციულ სამედიცინო აზროვნებას.

სამედიცინო-ფილოსოფიური მსოფლმხედველობით, სამყაროს წარმოშობის სათავედ აღიარებულია ოთხი სტიქია: ცეცხლი, ჰაერი, მიწა და წყალი, სამყაროს მთავარი მამოძრავებელი ძალა კი ღმერთია.

ჰიპოკრატეს მიერ ჩამოყალიბებული კონცეფციის მიხედვით, ადამიანის ჯანმრთელობას ოთხი მაცოცხლებელი სითხის: სისხლის, ბალდამის (ლორწო), შავი (სევდა) და ყვითელი (ზაფრა) ნაღველის ურთიერთშესაბამისობა განსაზღვრავდა. ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილის “სამკურნალო წიგნი” განმარტებულია, რომ ადამიანის სხეულში არსებულ ოთხ სითხეს ზემოაღნიშნული ოთხი ელემენტი (ცეცხლი, ჰაერი, მიწა და წყალი) შეესაბამებოდა. ძველი სამედიცინო-ფილოსოფიური მსოფლმხედველობით, ოთხი სითხისა და ოთხი ელემენტის წონასწორობა განაპირობებდა ადამიანის ჯანმრთელობასა თუ სნეულებებს.

ეს ფილოსოფიური ხედვა “ვეფხისტყაოსანში” ასეა გადმოცემული:

“ღმერთსა შემვედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა,
ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰაერთა თანა ძრომასა” (სტრ. 1304).

ვეფხვის ტყავი პოემაში ახსნილია იმით, რომ იგი ტარიელს სატრფოს ახსენებს, მაგრამ მკვლევარი ლ. კოტეტიშვილი ვეფხვის ტყავის ტარებას უკავშირებს ბეწვის სამკურნალო თვისებებს.

სასოწარკვეთილ მდგომარეობაში მყოფისათვის, სხვა მკურნალობასთან ერთად, მიღებული იყო რომელიმე ნადირის ტყავის ტარება. ამ სამკურნალო მეთოდს საუკუნეების მანძილზე იყენებდნენ. XVII ს. სამკურნალო წიგნი “იადიგარ-დაუდი” ვკითხულობთ: “დიდი შიშის, წყენის დროს მხურვალე და ხმელი ტლეები თავსა, კეფასა და ბეჭსა და ბეჭს შუა შემოიდებდნენ და მგლის ტყავი წამოისხან, და თუ მგლის ტყავი არ იყოს, მელის ტყავი წამოისხან, ან ბამბისა და შალის ტანისამოსი ჩაიცვან (“იადიგარ-დაუდი”, 1985, გვ. 275).

ვეფხვის ტყავის ტარება რომ უმიზნო და შემთხვევითი არ არის, ეს ჩანს იქედან, რომ ავთანდილი ფატმანთან საუბრისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევს ვეფხვის ტყავის ტარებას (ლ. კოტეტიშვილი, 1937, გვ. 15).

პოემის მიხედვით, “ვეფხისტყაოსნის” პერსონაჟებს ხშირად უსაზღვრო სევდა იპყრობთ. მოგვიანებით, “იადიგარ-დაუდი” “ზნედას”, გონების წასვლას შემდეგნაირად ხსნის: “მეტის მეტი შიშითა, ან მეტისმეტი წყენითა” (გვ. 273).

გონების დაბინდვა, “ზნედის ღაცემა” პოემაში შემდეგნაირად არის აღწერილი:

“შე პასუხი ვერა გავეც, ვითა შმაგი, შევკრთი დია;
კვლა დავეცი დაბნედილი, გულსა სისხლი გარდმეთხია” (სტრ. 350).
ან

“დავეცი, დავბნდი, წამიხდა ძალი მხარსა და მკლავისა” (სტრ. 348).

“აქიმნიცა იკვირვებდეს: “ესე სენი რა გვარია?

სამკურნალო არა სჭირს რა, სევდა რამე შემოჰყრია” (სტრ. 352).

“წიგნი სააქიმოდ” ვკითხულობთ: “ნიშანი მისი (ბნედა, “მტერთა დაცემა”) რაი სიმხურვალისაგან იყოს, იგი არს რომელი თავისა და პირსა და ხელსა ძარღვნი სისხლი სავსე იყოს. კურნება მისი მტერთა დაცემისა იგი არს, რომელი ტვინთა ძარღვნი გაიხსნას, ანუ ხელი გაიხსნას, მკლავი გაიხსნას” („წიგნი სააქიმოდ”, 1936, გვ. 85).

სევდით შეპყრობილი ტარიელი შავითაა შემოსილი. შემდგომ საუკუნეებში ტრადიციული მედიცინა სევდას შავ ფერთან აიგივებდა “თუ ავადმყოფი შავ სიზმარშიგა შავ ცხენსა, შავსა ტანსაცმელსა და შავსა რასმე ნახავს, იცოდე სევდისგან არის ავად” (“იალიგარ-დაული”, 1985, გვ. 232). შავი ფერის სიმბოლიკა — შავტარიანი დანა, ნახშირი და ა. შ., მაგიური მედიცინის ის დამახასიათებელი ნიშნებია, რომლებიც დღესაც გამოიყენება და ასახულია ქართულ ეთნოგრაფიულ მასალაში.

სევდით შეპყრობილი ნესტან-დარეჯანი ფატმანისადმი მიწერილ წერილს ამთავრებს შემდეგნაირად:

“ესენი ჩემთვის მის გამო ტურფანი სანახავნია

თუცა თუ ფერად ბედისა ჩემისა მსგავსად შავნია” (სტრ. 1291).

სამკურნალო მიზნით სისხლის გამოშვების პროცესი — ე.წ. “ხელის გახსნა” სხვადასხვა კონტექსტშია მოხსენებული:

“სისხლი დამწამეს: მეფემან ბრძანა გახსნევა ხელისა,

გავიხსენ ფარვად პატიჟთა, არვისგან საეჭველისა” (სტრ. 362).

სხვა ადგილზე ვკითხულობთ:

“კაცი მოვიდა მეფისა: “სწადსო ამბისა სმინება”,

მოყვანა ვუთხარ; ებრძანა: “ქმნაცა სისხლისა დინება?”

მე ვკადრე “ხელი გავიხსენ, დამიწყო მომჯობინება” (სტრ. 366).

“წიგნი სააქიმოდ” განიხილავს დაავადებას, სახელად - “ცხროვება”. სნეულების ერთ-ერთი გამომწვევ მიზეზად წყრომა და შიში არის დასახელებული. იგივე მდგომარეობაა აღწერილი პოემაში:

“მეტმან ზარმან გამაშმაგა, მომივიდა ცხრო და თრთოლა,

გულსა ვუთხარ: “ნუ მოჰკედები, არას გარგებს ცული წოლა”

(სტრ. 585).

“ვეფხისტყაოსანი” ქართულ ტრადიციულ მსოფლმხედველობას ემყარება, რომლის კვალი უძველესი საუკუნეებიდან მომდინარეობს. პოემის ერთ-ერთი ულამაზესი სტრიქონია:

“მზე უშენოდ ვერ იქმნების, რადგან შენ ხარ მისი წილი”

(სტრ. 1305).

ქართველთა რწმენით, ყოველ ცოცხალ არსებაშია მზის წილი, ყოველი სულდგმული თავის თავში მზის ნაწილის მატარებელია. მკვლევარ ვ. ბარდაველიძის შრომებში მზეში განსახიერებულია ქართული წარმართული ქალ-ღვთაება ბარბარე, რომელიც უძველესი პერიოდიდან მოყოლებული ითვლებოდა

დასტაქრებისა და სნეულთა მფარველ ღვთაებად (ვ. ბარდაველიძე, 1937, გვ. 43-49).

ტრადიციულ ქართულ აზროვნებას წარმართავდა შეხედულება ბედისწერის შესახებ. თუ რომელ ეტლზე (ზოდიაქოს ნიშანი) იყო ადამიანი დაბადებული, მთლიანად განაპირობებდა მის მომავალ ბედს. გავიხსენოთ პოემის ის ნაწილი, როცა ავთანდილი მულღაზანზარს მიდის ფრიდონთან შესახვედრად: “მიმავალი ცასა შესტირს, ეუბნების, ეტყვის მზესა” (სტრ. 957). ავთანდილი უხმობს, ასევე, მნათობებს: ზუალს, მუშთარს, მარიხს, ასპიროხს, მთვარეს, ოტარიდს. ქართული რწმენით, მნათობებს დიდი როლი აქვთ ნებისმიერი წამოწყებული საქმის კეთილად წარმართვაში. ციურ სხეულებს ზეგავლენა აქვთ ადამიანის ცხოვრებაზე, რადგან ყოველი ცოცხალი არსება განსაზღვრულ ეტლზეა დაბადებული. “ჰოროსკოპი არის დაბადების ან რომელიმე მოვლენის დადგენილი წამი (ჰორა - საათი, უამი), რომელიც მნათობთა და ვარსკვლავთ ურთიერთის მიმართ დგომასა და განლაგებას გვიჩვენებს... ადამიანის ბედის გასარკვევად საჭიროა შვიდნი მნათობნი და თორმეტი ზოდიაქო” (გ. ნოზაძე, 1905, გვ. 62).

მიუხედავად იმისა, რომ ბედის წინასწარი განჭვრეტა უძველესი, წარმართული პერიოდიდან მომდინარეობს, ასტროლოგიისადმი დიდი იყო ინტერესი ბიზანტიაში, ასტროლოგიამ, როგორც მეცნიერებამ, შეძლო ქრისტიანობასთან შეგუება.

რუსთაველი ზედმიწევნით იცნობს ქართულ ტრადიციულ მსოფლმხედველობას, ამიტომაც უხმობს ავთანდილი მნათობებს, ანდობს მათ თავის საიდუმლოს და სთხოვს საქმის დასრულებას. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ ერთ-ერთ ხელნაწერში (H – 343) ახსნილია, რომ ადამიანს იმ მნათობის თვისებები დაჰყვება, რომელი ნიშნითაც არის დაბადებული. ქართული ტრადიციული რწმენით, შვიდი ეტლი (ზოდიაქოს ნიშანი) განსაზღვრავს ადამიანის ბედსა თუ უბედობას. ამიტომაც ათქმევინებს რუსთაველი ტარიელს:

“ღმერთმან სხვაცა ეტლსა ჩემსა

სადმცა კაცი რად დაბადა” (სტრ. 275).

ამდენად, “ვეფხისტყაოსნის” ავტორი სამედიცინო საქმიანობის შესანიშნავი მცოდნეა. პოემა ტრადიციული ქართული სამედიცინო-ფილოსოფიური აზროვნების ზრწყინვალე ნიმუშია. ამავე დროს “ვეფხისტყაოსანი” ნათელი დადასტურებაა, რომ ქართულ სამყაროს სრულიად შეთვისებული ჰქონდა ბერძნული და არაბული სამედიცინო მიღწევები.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დ. ბაგრატიონი, 1985** - დავით ბაგრატიონი, "იადიგარ-დაუდი", გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და კომენტარები დაურთო ლადო კოტეტიშვილმა, თბ., 1985.
- ვ. ბარდაველიძე, 1941** - ვ. ბარდაველიძე, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, თბ., 1941.
- ლ. კოტეტიშვილი, 1936** - ლ. კოტეტიშვილი, მედიცინა ძველ საქართველოში "წიგნი სააქიმო", თბ., 1936.
- ლ. კოტეტიშვილი, 1937** - ლ. კოტეტიშვილი, საექიმო იდეები ვეფხისტყაოსანში, "საბჭოთა მედიცინა", 1937.
- ნ. მინდაძე, 2002** - ნ. მინდაძე, ტრადიციული ქართული მედიცინა ევროაზიულ სივრცეში, ქართველური მემკვიდრეობა, VI, ქუთ., 2002.
- ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005** - ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, ქართველი ხალხის სამედიცინო ტრადიციები (კახეთი), თბ., 2005.
- ვ. ნოზაძე, 1905** - ვ. ნოზაძე, ვეფხისტყაოსნის ფერთამეტყველება, ტ. II, სანტიაგო-ჩილე, 1905.
- შ. რუსთაველი, 1937** - შ. რუსთაველი, "ვეფხისტყაოსანი", თბ., 1937.
- ზ. ფანასკერტელ-ციციშვილი, 1986-88** - ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი, "სამკურნალო წიგნი", I-II, თბ., 1986-88.

RUSUDAN KASHIA

"THE MAN IN THE PANTHER'S SKIN" AND THE GEORGIAN TRADITIONAL MEDICINE

Rustaveli's epic poem shows that the author had the comprehensive medical knowledge of his epoch. The text is replete with medical terminology and with concepts related to illnesses.

Georgian society had adopted and familiarized Roman-Byzantine medical-philosophical thought of the renaissance. Arabian healing culture had also a great influence.

The supreme force is in one instance called "God", and in the other it is the "Sun". According to the poem every animate creation is a bearer of a particle of "the Sun". The Sun also personifies Barbare, a Georgian divinity who was regarded the protector of doctors and diseased people.

Lado Kotetishvili, a specialist in the history of medicine, offers an interesting argument about Tariel's wearing the panther's skin; the scholar relates the fact to the healing properties of the panther's skin.

In the Georgian traditional thought the belief in the human destiny had firm roots. It was regarded that a human life route depended on the zodiac, namely, on the sign a person was born. In the poem Avtandil addresses to the seven celestial bodies for help, as according to the traditional faith they play essential role in directing any activities to the successful end.

According to Hippocrates the human health was greatly related to the compatibility of the four life-giving liquids: blood, phlegm, black bile (*melan chole*) and yellow bile (*chole*). Traditional medicine related the four liquid to the four elements (fire, air, earth and water) conditioning the health or the illness of a person.

The poem is an excellent example of the Georgian medical-philosophical thought, at the same time “the Man in the Panther’s Skin” confirms that the Georgian world of that time had entirely absorbed Greek and Arabic medical achievements.